

نجم الدين كبرى

ده شرط سلوک

(رسالة الى الهائم الخائف
من لومة اللائم)

دکتر توفیق ه. سبحانی

کتاب پارسه

نجم‌الدین کبری (-۶۱۸ق)

عارف مشهور و مؤسس فرقه کبرویّه که بسیاری از مشایخ تصوف، مانند نجم‌الدین دابه، سیف‌الدین باخرزی و عطار نیشابوری از تربیت‌یافتگان او بودند.

از دیگر آثار او:

الاصول العشرة، رسالة السفينة، ميزان العقاید،
سکینه الصالحين، عين الحیوة فی تفسیر القرآن،
فوائج الجمال و فواتح الجلال، منهاج السالکین و...

فهرست

پیشگفتار.....	۹
نگاهی کوتاه به احوال و آثار نجم‌الدین.....	۹
آثار شیخ.....	۱۵
ده شرط سلوک (رسالة الى الهائم الخائف من لومة اللائم).....	۲۱
درباره نسخه مورد استفادہ.....	۲۵
توصیف نسخ عربی.....	۳۱
ترجمه فارسی و متن عربی.....	۳۰
شیوة تصحیح.....	۳۲
ده شرط سلوک (رسالة الى الهائم الخائف من لومة اللائم).....	۳۷
[الشرط] الاول دوام الطهارة.....	۴۹
[الشرط] الثاني الخلوة.....	۵۳
[الشرط] الثالث دوام السكوت الاعن ذكر الله.....	۵۷
[الشرط] الرابع دوام الصوم.....	۶۱
[الشرط] الخامس دوام ذكر الله.....	۶۵
[الشرط] السادس التسليم.....	۷۷
[الشرط] السابع نفى الخواطر.....	۸۳
[الشرط] الثامن ربط القلب بالشيخ.....	۱۰۱
[الشرط] التاسع التوهم عن غلبه.....	۱۰۷
[الشرط] العاشر المحافظة على الامر الاوسط.....	۱۱۱
توضیحات.....	۱۱۷
فهرست آیات.....	۱۴۳
فهرست احادیث.....	۱۳۹
سخنان بزرگان و امثال.....	۱۴۱

۱۴۳ اشعار عربی و فارسی
۱۴۵ فرهنگ لغات و اصطلاحات
۱۵۱ نمایه
۱۵۳ فهرست منابع

پیشگفتار

نگاهی کوتاه به احوال و آثار نجم الدین

ابوعبدالله احمد بن محمد بن عبدالله خیوقی خوارزمی، معروف به نجم الدین کبری، ملقب به شیخ کبیر^۱، شیخ ولی تراش^۲، طامه الکبری^۳، نجم الکبراء^۴، ابوالجناّب^۵، شیخ الشیوخ، سید الشهداء و الاولیاء^۶، مالک ارباب القلوب، سلطان المحدثین و المفسرین از

۱. «کبیر» از آن گفته اند که شیخ، مکتب ابوعبدالله محمد بن خفیف شیرازی (م ۳۷۱ هـ) را — که به شیخ کبیر مشهور بوده — داشته است. این لقب را در نسخه شماره ۱۱۸۸ کتابخانه شهید علی پاشا به شیخ داده اند.

Tasavvufi Hayat, Necmuddin Kübra, Mustafa Kara, Dergah Yayin, Istanbul, 1980.

(این رساله بعد از این به نام «نجم الدین» خواهد آمد).

۲. شیخ بر هر که نظر می کرد، به مرتبه ولایت می رسید. مولانا جلال الدین رومی فرماید:

یک نظر فرما که مستغنی شوم ز اینای جنس

سگ که شد منظور نجم الدین، سگان را سرور است

۳. شیخ، در مباحثه بر همه چیره می شد، او را «طامه الکبری» یا بلای بزرگ لقب دادند، به مرور زمان، «طامه» از ابتدای لقب وی حذف شد و شیخ به نجم الدین کبری شهرت یافت. ترکیب «طامه الکبری» در قرآن (نازعات، ۳۴/۷۹) آمده است.

۴. چون در دریافت معرفت، صاحب علو همت و فراست بود، او را ستاره بزرگان خطاب کردند.

۵. «ابوالجناّب»، لقبی است که رسول اکرم (ص) به سبب اجتناب شدید وی از ماسوی الله در عالم رؤیا به وی عطا فرمود. در معنی آن نوشته اند که کنایه از شدت پرهیز وی از دنیا و زهد او در آن است.

۶. بنا بر مشهور شیخ روز دهم جمادی الاولی سال ۶۱۷ یا ۶۱۸ هـ / ۱۲۲۷-۱۲۲۶ میلادی در حمله مغولان به اورگنج، شربت شهادت نوشید و لقب «سید الشهداء» یافت.

بزرگان تصوّف در سده‌های ۶-۷ هجری است.

پدر شیخ، مردی دانشمند و صوفی مشرب و اهل حال بود. نجم‌الدین به سال ۵۴۰ هـ / ۱۱۴۵ م، در خیوه خوارزم دیده به جهان گشود. در آغاز جوانی به کسب علوم ظاهر پرداخت و در شهرهای اسلامی سیاحت کرد. نیشابور و همدان را دید و روانه مصر شد. در مصر به مصاحبت شیخ روزبهان مصری نایل آمد و از صحبت او گشایشی حاصل کرد. و گویا از سی و پنج سالگی قدم در طریقت نهاد.^۱ سلسله طریقت نجم‌الدین را به ترتیب زیر برشمرده‌اند:

	۱. محمدبن عبدالله ^(ص)
۴۰ هجری	۲. علی بن ابی طالب ^(ع)
۴۹ هجری	۳. حسن بن علی ^(ع)
۶۱ هجری	۴. حسین بن علی ^(ع)
۹۴ هجری	۵. علی بن حسین، زین‌العابدین ^(ع)
۱۱۷ هجری	۶. محمدبن علی باقر ^(ع)
۱۴۸ هجری	۷. جعفر بن محمد صادق ^(ع)
۱۸۳ هجری	۸. موسی بن جعفر کاظم ^(ع)
۲۰۳ هجری	۹. علی بن موسی الرضا ^(ع)
۲۰۰ هجری	۱۰. معروف کرخی
۲۵۱ هجری	۱۱. سری سقطی
۲۹۷ هجری	۱۲. جنید بغدادی
۳۲۲ هجری	۱۳. ابوعلی رودباری
۳۷۳ هجری	۱۴. ابوعثمان مغربی
۴۶۹ هجری	۱۵. ابوالقاسم گرگانی
۴۸۷ هجری	۱۶. ابوبکر نساج
۵۶۳ هجری	۱۷. ابونجیب سهروردی

۱. نجم‌الدین، پانوشت ۱۱.

۵۸۲ هجری

۶

۱؛

۱۸. عمّار یاسر

۱۹. روزبهان مصری

۲۰. اسماعیل قصری

شیخ با دختر روزبهان ازدواج کرد و از این وصلت صاحب دو فرزند ذکور شد. آوازه امام ابومنصور حفده عطّاری طوسی^۲ که در تبریز حدیث تدریس می‌کرد، شیخ را از مصر به جانب تبریز کشانید و در خانقاه زاهدیه آن شهر رحل اقامت افکند.

ابوالعلی، ابوطاهر سلفی و ابوالمعالی استادان دیگر شیخ در حدیث بوده‌اند. نجم‌الدین در آثار خود، بویژه در *اصول العشرة* در ضبط احادیث دقت شایانی به خرج داده است.^۳

در تبریز مورد توجه بابا فرج تبریزی^۴ قرار گرفت و از آن‌جا به خدمت شیخ عمّار یاسر بدلیسی^۵ شتافت^۶ و سپس به خوزستان رفت و در دزفول به محضر شیخ اسماعیل قصری^۷ پیوست. بار دیگر به مصر رفت و دوباره به درک خدمت روزبهان که پیر و ناتوان شده بود، نایل آمد. شیخ روزبهان،

۱. نجم‌الدین، ص ۱۵.

۲. شرح احوال ابومنصور حفده عطّاری طوسی در جزء اول *روضات الجنان و جئات الجنان*، حافظ کربلایی، به تصحیح مرحوم استاد جعفر سلطان‌القزائی، صفحات ۲۸۵-۲۹۰ آمده است.

۳. نجم‌الدین، ص ۲۴.

۴. شرح زندگانی بابا فرج در *روضات الجنان*، ج ۱، صفحه ۳۷۶-۳۸۶؛ *دانشمندان آذربایجان*، محمدعلی تربیت، ص ۵۹؛ *تاریخ گزیده حمدالله مستوفی*، به تصحیح مرحوم دکتر عبدالحسین نوایی، ص ۶۶۷ و *نفحات الانس جامی*، به تصحیح محمود عابدی، ص ۴۲۰ آمده است.

۵. زندگانی عمّار یاسر بدلیسی را در مآخذ زیر می‌توان دید:

حیب‌السیر، چاپ خبّام، ج ۳، ص ۳۶؛ *روضات الجنان*، ج ۲، ص ۳۳۵؛ *نفحات الانس*، ص ۴۱۷ به بعد.

۶. نجم‌الدین به توصیه عمّار یاسر پیش روزبهان کبیر مصری رفت. روزبهان به عمّار یاسر گفته بود که: هر مقدار مسی که داری، برایم بفرست تا به زر خالص بدل کنم و دوباره برایت بفرستم. نجم‌الدین، صص ۱۳-۱۴.

۷. احوال اسماعیل قصری را در *روضات الجنات*، ج ۱، ص ۳۷۵؛ *نفحات الانس*، ص ۴۱۸ ببینید.

نجم‌الدین را بر آن داشت که با عیال و فرزندان خود به خوارزم رود و بر مسند ارشاد تکیه زند. شیخ مذهب شافعی داشت.^۱
حضرت شیخ — قدس سره — فرمودند که: گشایش و بخشایش مرا از چهارکس شد:

اول شیخ روزبهان الوزان المصری که اصل وی از کازرون فارس بود و در مصر اقامت داشت؛ دوم شیخ بابافرج تبریزی که از مجذوبان و محبوبان حق بود^۲، سوم شیخ عمّار یاسر بدلیسی، چهارم شیخ اسماعیل قصری - قدس الله ارواحهم^۳.

نجم‌الدین از بزرگان تصوف بود، گروهی از سرآمدان تصوف پیروان مکتب وی بودند و مدارج متعالی طریقت را پیموده‌اند. نوشته‌اند که چون مرشدان حقیقی نجم‌الدین دوازده امام معصوم بوده‌اند، در تعداد مریدان نیز شیخ رعایت عدد مرشدان را نموده و در مدت عمر بیش از دوازده مُرید نپذیرفته است. آن دوازده تن عبارت بوده‌اند از:

۱. سیف‌الدین حموی	۶۵۰ هـ
۲. سیف‌الدین باخرزی	۶۲۹ یا چند سال بعدتر
۳. مجدالدین بغدادی	مقتول به ۶۰۷ یا ۶۱۷
۴. رضی‌الدین علی‌لالا	۶۴۲ هـ
۵. بابا کمال جندی	؟
۶. نجم‌الدین رازی	۶۴۵ هـ
۷. عین‌الزمان جمال‌الدین گیلی	۶۵۱ هـ
۸. بهاء‌الدین ولد	۶۲۸ هـ ^۴

۱. نجم‌الدین، ص ۱۶.

۲. بابا به نجم‌الدین گفت: دیگر وقت آن نیست که دفتر بخوانی ...، نجم‌الدین، ص ۱۳.

۳. روضات‌الجنان، ج ۲، ص ۳۲۲.

۴. برتلس، معتقد است اگرچه بهاء‌الدین ولد را از شاگردان نجم‌الدین قلمداد کرده‌اند، اما این نسبت معقول نمی‌نماید. ... IA., Ne

۹. شهاب‌الدین ابوحفص سهروردی ۶۳۲ هـ
 ۱۰. بهاء‌الدین زکریا مولتانى ۶۴۱ هـ
 ۱۱. فریدالدین عطار نیشابوری مقتول ۶۱۷ هـ
 ۱۲. ضیاء‌الدین ابوالحسن مسعودبن محمود ۱؟

بنابراین اکثر عارفان نامداری که در قرن ششم و هفتم هجری می‌زیسته‌اند، مستقیم یا غیرمستقیم از گفتار و عقاید نجم‌الدین متأثر شده و از محضر او فیض عرفانی یافته‌اند. اگرچه طریقت‌های دیگر نیز مشایخ و مریدانی داشته‌اند، اما عصر نجم‌الدین را می‌توان عصر طریقت‌ها نامید. طریقت‌ها و مشایخ معروف نزدیک به روزگار نجم‌الدین را به ترتیب زیر می‌توان برشمرد:

تاریخ وفات	محل	مرشد و مؤسس	طریقت
۵۶۲ هـ	بغداد	عبدالقادر گیلانی	قادریه
۵۶۲ هـ	آسیای میانه	احمد یسوی	یسویه
۵۷۸ هـ	بصره	احمد رفاعی	رفاعیه
۶۱۸ هـ	ایران	قطب‌الدین حیدر	حیدریه
۶۱۸ هـ	خوارزم	نجم‌الدین کبری	کبرویه
۶۳۲ هـ	عراق	شهاب‌الدین سهروردی	سهروردیه
۶۳۸ هـ	اندلس - شام	ابومدین	مدینیه
۶۶۹ هـ	آسیای صغیر	حاجی بکتاش‌ولی	بکتاشیه
۶۵۶ هـ	تونس	عبدالله شاذلی	شاذلیه
۶۷۵ هـ	مصر	احمد بدوی	بدویه
۶۷۶ هـ	مصر	ابراهیم دسوقی	دسوقیه
۶۷۲ هـ	آسیای صغیر - قونیه	مولانا جلال‌الدین	مولویه
۶۷۳ هـ	آسیای صغیر	صدرالدین قونیوی	قونیویه

سعدیه	سعدالدین جباوی	سوریه	ه ۷۰۰
نقشبندیّه	بهاءالدین نقشبند	ترکستان - بخارا	ه ۷۹۱

عظمت معنوی و شخصیت والای نجم‌الدین بدان حدّ بود که امام فخرالدین رازی (م ۶۰۶ ه) که با وی ملاقات‌ها داشته و به مباحثات طولانی با او پرداخته، درباره‌ی وی می‌گوید که: چون با سلطان محمد خوازمشاه به خدمت شیخ - قدس سره - مشرف می‌شدیم، شوکت و عظمت سلطان در جنب پادشاهی فقر حضرت شیخ، چون ذره در پیش آفتاب می‌نمود.^۱ شیخ را «پدر سلاسل فقر» نامیده و گفته‌اند که مشرب تصوف خصوصاً تصوف ایرانی، بعد از نجم‌الدین وسعتی فراوان یافت و با عالم مجاز آشنا شد و «المجاز قنطرة الحقیقة» را شعار خود ساخت.^۲ نجم‌الدین دو خصوصیت عمده دارد:

۱. اندیشه‌ها و احساسات عمیق صوفیانه را به سلاست بر زبان می‌آورد.
۲. نصاب کمال‌بخش را چون کتاب مرجعی در کنار هم قرار می‌دهد.

رسالة‌الی‌الهائم‌الخائف در این مورد نمونه خوبی است.^۳ شهادت شیخ در دهم جمادی‌الاولی سال ۶۱۸ ه/ سیزدهم تموز ۱۲۲۶ م روی داده است. چون کفار تتر به خوارزم رسیدند، شیخ اصحابش را جمع کرد. آنان را که زیاده بر شصت نفر بودند، فرمود که: زود برخیزید و به بلاد خود روید که آتشی از جانب مشرق برافروخته...^۴

لشکر تتر به خوارزم تاختند و از کشته پشته ساختند. شیخ به مغول‌ها تاخت و چند کس از ایشان به دست مبارکش کشته شد. عاقبت آن جناب با اصحاب و احباب به درجه شهادت رسید... پس از واقعه شهادت، جمعی از مریدان کالبد آن خورشید برج عرفان را

۱. روضات‌الجنان، ج ۲، ص ۳۲۵.

۲. تاریخ تصوف در اسلام، قاسم غنی، ج ۲، ص ۸۵؛ IA., p 164.

۳. نجم‌الدین، ص ۱۸.

۴. روضات‌الجنان، ج ۲، ص ۳۲۶.

در جرجاتیة خوارزم در اندرون خانقاهش به خاک سپردند.^۱

آثار شیخ

بی‌تردید می‌بایست آثار فراوانی از شیخ بر جای می‌ماند. متأسفانه هجوم خانمان برانداز مغول آن آثار را چنان پراکنده ساخت که امروز از برخی جز نام باقی نمانده است.

نام آن آثار و نشانی نسخه‌های موجود آن‌ها را تا حد امکان برای علاقه‌مندان قید می‌کنم:

۱. *الاصول العشرة*: اصل این رساله به عربی است و شامل دقایق عرفانی است.

تألیف این رساله را به فخرالدین رازی نیز نسبت داده‌اند.^۲

این کتاب به نام‌های مختلف خوانده شده و در کتابخانه‌های مختلف پراکنده است:

الف) *الطرق الی الله*، به شماره ۳۰۶۴، در کتابخانه فاتح، سلیمانیه، استانبول

ب) *رساله کبرویه*، به شماره ۳۷۲۵، در کتابخانه شهید علی پاشا، استانبول

ج) *رساله فی التصوف*، به شماره ۱۵۲، در کتابخانه مدرسه مصلی

د) *رساله طُرق*، به شماره ۱۷۰۰، در کتابخانه بروسه، اولو جامع

ه) *رساله سلوک*، به شماره ۲۴۵۰، در کتابخانه سلیمانیه، لاله‌لی

و) *رساله نجم‌الدین*، به شماره ۱۷۶۳، در کتابخانه بروسه، اولو جامع

ز) *رساله مراتب سلوک الی الله تعالی*، به شماره ۳۵۰۵ در کتابخانه

بروسه، اولو جامع

ح) *رساله نجمیه*، به شماره ۶۱۳، در کتابخانه پرتوپاشا، سلیمانیه

۱. تحقیق در احوال و آثار نجم‌الدین کبری، ص ۸

۲. نجم‌الدین، پانویشت ۱.

ط) رساله جلال و جمال، به شماره ۲۳۹۹، در کتابخانه حاج محمود، سلیمانیه

ی) اکبر طریقی، به شماره ۶۵۶، در کتابخانه حاج بشیر آغا^۱
اصول عشره ده باب به ترتیب زیر دارد:

۱. توبه	۲. زهد	۳. توکل	۴. قناعت
۵. عزلت	۶. ذکر مدام	۷. توجّه	۸. صبر
۹. مراقبه	۱۰. رضا ^۲		

گویا میرسیدعلی همدانی^۳، یا شاه نعمت‌الله ولی^۴ آن را به فارسی برگردانده است. قدیم‌ترین نسخه آن به شماره ۲۹۲۰/۳۰ مورّخ ۸۹۸ هجری در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران موجود است.

در سال ۱۲۵۶ هجری، برای نخستین بار به همراه شرح‌های ترکی در استانبول به طبع رسیده^۵، سپس به کوشش آقای دکتر نوربخش در تهران چاپ شده است.^۶

۲. رساله در سلوک^۷

۳. رساله السّغینه: این رساله نیز به عربی است و تنها نسخه آن به شماره ۶۹۷ در کتابخانه ایاصوفیه استانبول موجود است.^۸

۴. میزان العقابید: اصل آن به عربی بوده، میرسیدعلی همدانی آن

۱. نجم‌الدین، ص ۲۴. ۲. نجم‌الدین، ص ۲۳.

۳. فهرست کتابخانه مجلس، ج ۷، ص ۳۲۱؛ تحقیق در احوال و آثار نجم‌الدین، ص ۱۶۳.
۴. فهرست نسخه‌های خطی فارسی، احمد منزوی، ۲، بخش ۱، ص ۱۱۴۷؛ فهرست نسخه‌های خطی موزة قونیه، ج ۳، ص ۲۸۱ (به ترکی)؛ این رساله را رضی‌الدین ملا عبدالغفور لاری ترجمه و شرح کرده و محمد دهدار آن را ترجمه کرده است. فهرست نسخه‌های خطی فارسی، همان، ص ۱۰۸۲.

5. *IA*, P. 164.

۶. فهرست نسخه‌ها، ۲، بخش ۱، ۱۰۸۲. ۷. کشف‌الظنون، ج ۱، بند ۸۷۲.

۸. فوائح الجمال، مقدمه فریتز مایر؛ نجم‌الدین، مقدمه، ص ۲۷.

را به فارسی برگردانده است.^۱

۵. سکینه الصالحین^۲

۶. عین الحیوة فی تفسیر القرآن^۳: ظاهراً تفسیر مفصّلی بوده است. یک جلد از آن در کتابخانه ملی ننین‌گراذ محفوظ است.^۴ مصطفی قره، می‌نویسد: تفسیر بزرگ دوازده مجلّدی نجم‌الدین از بین رفته است، بحر الحقائق که در پاره‌یی مآخذ به نجم‌الدین کبری نسبت داده شده، از نجم‌الدین رازی است.^۵ تفسیر منسوب به نجم‌الدین به نام‌های مختلف خوانده شده است: الف) عین الحیوة (ب) طوابع النجمیه (ج) بحر الحقائق^۶ ۷. فوائج الجمال و فوائج الجلال: کتابی در مراتب عرفان است. نسخه‌یی از آن که به سال ۷۰۹ هجری استنساخ شده، به شماره ۵۹۸ در کتابخانه مجلس شورای ملی سابق موجود است.^۷

دکتر فریتز مایر در سال ۱۹۵۷ این کتاب را تصحیح و در آلمان منتشر کرده است.

۸. منهاج السالکین: این رساله همراه چند رساله دیگر در تهران به چاپ سنگی رسیده است.^۸

۹. رساله فی آداب السالکین^۹

۱۰. آداب السلوک الی حضرت مالک‌الملک و ملک‌الملوک (به عربی)^{۱۰}

۱. فهرست کتابخانه مجلس، ج ۷، مجموعه اهدایی امام جمعه خوئی، نسخه شماره ۱۰۹، ص ۳۲۱.

۲. تاریخ نظم و نثر فارسی، سعید نفیسی، ج ۱، ص ۱۱۶؛ رساله هفتم در مجموعه شماره ۱۱۸۴ کتابخانه حسین چلبی، بروسه؛ نجم‌الدین، مقدمه، ص ۲۷.

۳. کشف الظنون، ج ۲، ص ۱۱۸۱.

4. JA.P. 169.

۵. نجم‌الدین، مقدمه، ص ۲۶. ۶. همان‌جا.

۷. فهرست کتابخانه مجلس، یوسف اعتصامی، ج ۲، ص ۳۵۴؛ فهرست نسخه‌ها، ۲، بخش ۱، ص ۱۳۰۳. ۸. تحقیق در احوال و آثار نجم‌الدین، ص ۱۶۱.

۹. همان.

۱۰. فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۲، ص ۲۷۴.

۱۱. آداب المریدین^۱
۱۲. رساله الطریق یا اقرب الطریق الی الله یا طرق الی الله^۲
۱۳. رساله الخلوۃ^۳
۱۴. رساله آداب: این رساله به فارسی است. هفت باب دارد و در مجموعه بی که به سال ۹۵۱ هجری استنساخ شده در موزه مولانا در قونیه است، به چشم می خورد.^۴
۱۵. رساله در آیین طریقت کبرویه: این رساله مختصر به زبان عربی است و ضمیمه نسخه‌یی از مثنوی مولانا جلال‌الدین رومی است که به شماره ۲۰۰۵ در موزه مولانای قونیه نگهداری می‌شود.^۵
۱۶. هدایة الطالبین^۶
۱۷. رساله در خرقه پوشیدن، یا خرقه، یا اصطلاحات صوفیه: گفتاری است به فارسی در هفت باب. قدیم‌ترین نسخه آن تاریخ ۷۵۵ هـ دارد و در کتابخانه حمیدیه است.^۷
۱۸. طوابع التنبیر^۸
۱۹. منازل السائرین^۹
۲۰. رساله در طریق وصول به حق^{۱۰}

1. Horn, Paul, *Persische Handschriften in Constantinopel*, ZDMG, 1968, pp. 298, No. 147.

۲. فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ج ۹، بخش اول، ص ۳۰۶.

۳. تحقیق در آثار و احوال نجم‌الدین، ص ۱۶۲.

۴. فهرست نسخه‌های خطی موزه مولانا، ج ۱، ص ۲۱۶؛ با کتاب ردیف ۱۷ (رساله در خرقه پوشیدن...) مقایسه شود. در کتابخانه شهید علی پاشای مستقر در سلیمانیه به شماره ۲۸۰۰ رساله‌ای به نام «آداب الصوفیه» نگهداری می‌شود. (نجم‌الدین، ص ۲۷).

۵. فهرست نسخه‌های خطی موزه مولانا، ج ۲، ص ۶۹.

۶. تحقیق در آثار و احوال نجم‌الدین، ص ۱۶۲، JA, PP, 169.

۷. فهرست نسخه‌ها، ج ۲، بخش ۱، ص ۱۰۱۲ و ۱۱۳۷؛ با رساله ردیف ۱۴ (رساله آداب) و نیز با مشخصات (رساله در فقر) مندرج در صفحه ۱۳۰۰، فهرست نسخه‌ها سنجیده شود.

۸. کشف الظنون، ج ۲، ص ۱۱۱۷. ۹. تحقیق در آثار و احوال نجم‌الدین، ص ۱۶۲.

۱۰. همان.

۲۱. رساله در تصوّف^۱
۲۲. صفة الادب^۲
۲۳. رساله معرفت^۳
۲۴. حورائیه، در گزارش رباعی ابوسعید^۴
۲۵. السائر الحائر الواجد الى السائر الواحد الماجد^۵
۲۶. شمسة العشاق^۶
۲۷. ستر الحدس^۷
۲۸. رساله الهائم الخائف من لومة اللائم^۸: توان گفت که این رساله، تحریر دیگری از اصول العشرة شیخ است.^۹
۲۹. ترجمه رساله الهائم الخائف من لومة اللائم یا شفاء الصدور^{۱۰}
۳۰. رساله اسلامیه: این رساله منظوم منسوب به نجم الدین است. بیت آخر آن چنین است:

۱. المخطوطات الفارسیه، قاهره، ج ۱، ص ۲۳۰؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ج ۲، بخش ۱، ص ۱۱۶۷.
۲. تحقیق در آثار و احوال نجم الدین، ص ۱۶۲.
۳. این رساله به سال ۱۳۳۷ شمسی در شیراز به چاپ رسیده است.
۴. فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ج ۲، بخش ۱، ص ۱۱۳۴.
۵. همان، ص ۱۱۸۷. درباره این کتاب بعداً توضیح لازم داده خواهد شد.
۶. همان، ص ۱۲۶۳.
۷. هدیه العارفین، ج ۱، ص ۹۰.
۸. فهرست کتابخانه مجلس، ج ۲، ص ۳۵۴؛ عکس شماره ۱۱۷۲ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران. نسخه‌های عربی در کتابخانه‌های زیر است:
الف) سلیمانیه، ایاصوفیه، به شماره ۲۰۵۲
ب) سلیمانیه، اسعد افندی، به شماره ۱۶۹۵
ج) سلیمانیه، حالت افندی، به شماره ۸۲۶
د) سلیمانیه، شهید علی پاشا، به شماره ۲۷۲۱
۹. نجم الدین، ص ۲۴.
۱۰. فهرست کتب و رسالات خطی فارسی کتابخانه بوسرا، تدوین نگارنده، ص ۴۴۲؛ از ترجمه رساله به وسیله خود نجم الدین نسخ زیر را می‌توان سراغ گرفت:
الف) سلیمانیه، شهید علی پاشا، به شماره ۱۱۸۸
ب) سلیمانیه، شهید علی پاشا، به شماره ۱۸۰۰
ج) سلیمانیه، شهید علی پاشا، به شماره ۱۳۹۳